

azonos a XVI. század-elei *targhý*-val. Az ő értesítése szerint a betegség úgy kezdődik, hogy az állat a hátsó lábain feszesen jár, majd reszketni kezd, testét izzadság lepi, tekintete ijedt-forma, később a hátsó végtagjai megbicsaklanak, majd összerogy, kutya-módra ülőhelyzetbe jut s végül oldalára esik, úgy is marad, s a hosszantartó egyoldali fekvés következtében a kiálló csontok felett „felfekvés“ (decubitus¹) keletkezik: g-nyedő nyílt sebek támadnak, s az ezekhez társuló fertőzésben elpusztulnak az állatok. A betegség őszi időben, hirtelen munkába fogott pihent és takarmány-tökökkel etetett lovakon jelentkezik s tudományos neve: bénulásos haemoglobinvérűség (haemoglobinaemia). Tályogok (kelések, abscessusok) ennél a *táragy*-betegségnél nem fordulnak elő; ez azonban a betegség megállapításában nem okozhat nehézséget, mert a nép *tályog*-gal és *táragy*-gyal nem mindig csak az abscessust jelöli, hanem általában a nyílt sebeket, fekélyeket is (vö. MTSz.), sőt néha egészen eltérő, távolos dolgokat is, így például ROHLWES, Baromorvos-könyv (Bécs, 1814.) c. könyvében (ford. KERÉKES FERENC) a 97. lapon azt olvasom, hogy „metaphorice *tájog* még az alföldi gujás görtsösbottja is, mellyel az egészséges tinót agyon üti“. Megjegyzem még, hogy BALOG ALADÁR úr megfigyelése szerint az ottani nép a beteg állatokat *meztáragyozza*, a mi abban áll, hogy *táragygyökeret* vesznek, egyik végét hegyesre faragják, s a beteg állat szügyébe vagy fülébe helyezik, árral készített csatornába, mint ahogy régen az ú. n. fontanellákkal és a kőrőkkel tették. Ezt a *táragygyökeret* rendszeren oláh parasztok árusítják, s botanikusok megállapítása szerint nem más az, mint a *Helleborus purpurascens* W. et K. (pirosló hunyor) nevű boglárkafélének a gyökere, tehát nem „fű“, mint ahogy a Tsz. mondja.

M. Kossa Gyula.

Etél. Ismeretes, hogy néhány krónikánkban a *Don* folyónak *Etül* a magyar neve;

vö. Kézai ed. MFLOR. II, 56: Fluius siquidem *Don* in Scytia oritur, qui ab Hungaris *Etul* nominatur (vö. MHK. 479 is; Kézaiiban az *Etul* ugyanabban a fejezetben még egyszer előfordul) | Kép. Krón. ed. MFLOR. II, 105: fluius *Ethul*, id est *Don*; uo. 106: *Don* grandis fluius est, in Scytia oritur ab hungaris *Etul* nuncupatur; uo. 114: in littore *Don* fluii id est *Etul* | Dubn. Krón. ed. MFLOR. III, 6: fluius *Ethul* id est *Don*; uo. 7: *Don* grandis fluius est, in Scytia oritur ab hungaris *Etul* nuncupatur; uo. 17: in litore *Don* fluii id est *Etul*.

FEHÉR GÉZA „Atelkuzu területe és neve“ c. szép tanulmányában (Századok XLVII, 577—590, 670—685) kételkedik ennek az értesítésnek a hitelében. Szerinte: „az a felfogás, hogy a magyar krónikák *Etul*-ja azonos a *Don*nal *Kézainak a középkori geographiából átvett tévedése, melyet aztán művéből átvettek krónikásaink s az összes hazai és külföldi kutatók*“ (i. értekezés 681. l.).²

Gombocz ZOLTÁN „A magyar őshaza és a nemzeti hagyomány“ c. értekezésében krónikáink *Etul* id est *Don* azonosítására nézve

¹ Furesálhatnók, hogy a *decubitus*-t *felfekvéssel* fordították le a mai orvosi nyelv alapvetői, ha nem tudnók, hogy németül „das *Aufliegen*“ a neve.

² Így kiemelve FEHÉR G. értekezésében.

teljes mértékben csatlakozik FEHÉR GEZA főntebb idézett magyarázatahoz (l. NyK. XLV, 184).

Az a meggyőződés, hogy e tekintetben mindkét tudósunk tévedett. Van ugyanis kétségtelen tanu arra, hogy a XV. sz.-ban a Donnak tatárul *Edil* volt a neve. Ez a kétségtelen tanu DLUGOSZ krakkói kanonok (1415—1480).

Tudvalevő dolog, hogy a XIII—XVII. sz.-ban Déloroszsország a tatárok kezében volt. Ezek a tatárok Lengyelországnak és Litvániának közvetlen szomszédjai voltak. DLUGOSZ mármost Historia Poloniae c. műve azon részében, amelyben Lengyelország földrajzi leírását adja, részletesen szól a Dnyeszterről, a Dnyeperről és szól a Donról is. Művének tárgyunkra vonatkozó része így hangzik:

„Dnyep r fluuius, qui in Thartarico vocatur *Erzesze*... fluuius Dnyestr, qui in Thartarico *Turlo* appellatur | A flumine autem Tanai, quem Poloni sua lingua Don vocant, Thartari *Edil*“ (l. PRZEZDZIECKI, Joh. Dlugosz Opera X, 3, 21, 24).

Amennyire megítélhetem, DLUGOSZ itt közölt adatait sem a hazai, sem pedig a külföldi tudósok fejtegetéseikben fel nem használták. Pedig ezek a magy. *Etel* a. m. 'Don' kérdés elbírálásánál első rendű fontosságúak. Taljesen lehetetlen ugyanis, hogy DLUGOSZ a közölt folyók tatár neveinél ne a XV. sz.-i élő nyelvi használatból merített volna. Ezt támogatja az is, hogy a Dnyeszter folyónak, amelyet szerinte a tatárok *Turlo*-nak neveznek, az oszmani törökben is *Turla* a neve (l. RADL. III, 1459; osm. *Turla* 'der Fluss Dniestr'). Valószínű, hogy *Turla* v. *Turlo* a Dnyeszter török nyelvi neve a X. sz. óta. Amikor ugyanis KONSTANTINOS PORPHYROG. leírja a besenyők lakóhelyét, a terület folyói között említ egy Προδλος nevű folyót is (vö. MHK. 123). Ezt a Προδλος folyót minden kutató a későbbi tatár — oszm. *Turla*, *Turlo* = Dnyeszter nevével azonosítja (l. MUNKÁCSI B.: Ethn. VIII, 234; MARQUART J., Osteur. u. ostas. Streifzüge 190; FEHÉR G.: Századok XLVII, 578; MHK, 123).

A tatár *Edil* 'Don' nevével sincs semmi olyan, ami ismereteinkkel ellenkeznék. Tudjuk ugyanis, hogy a tör. *Adil*, *Atil*, *Edil*, *Adäl* (l. GOMBOCZ: NyK. XLV, 183; RADL. I, 842, 850, 857) nemcsak a Volga neve, hanem általában 'der strom, der fluss'. *Adil* tehát nemcsak tulajdonnév, hanem köznévi is. Így érthető, hogy a csagatájban *ädilcä* és *ädilcik* a. m. 'ein kleiner fluss, flüsschen' (l. RADL. I, 857), s így érthetők a következő török folyónevek:

baskir *Ufa Idel* 'az Ufa folyó' (l. F. H. MÜLLER, Der ugr'sche Volksstamm I, 1:31'; más neve: *Ofo* és *Kara-Idel* l. MUNKÁCSI: Ethnogr. XIII, 159) | kaz. *Idel* 'Volga', *Naukrad Idel* 'Vjatka' (l. KLAPROTH, Mém. rel. à l'Asie, II, 374, 1. j.) | kaz. *Colman Idel* 'Káma' (l. KLAPROTH i. h.); más nevei a Kámának: baskir *Kar-Idel*, *Čulman* MUNKÁCSI: Ethnogr. XIII, 159; csag. *Ak-Adil*; csuv. *šur-Adil* NyK. XLV, 183) | baskir *Ak-Idel* 'Bélaja', egyszerűen *Idel* is (l. MUNKÁCSI i. h.).

Az elmondottakból tehát nyilvánvaló, hogy krónikáinkban a *Don id est Etül* nem tévedés. A magyar elnevezés a XIII—XVII.

¹ A MÜLLERBŐL és KLAPROTHBŐL idézett adatokat NÉMETH GYULA volt szíves rendelkezésemre bocsátani.

sz.-i tatár nyelvi használatnak, tehát annak, mikor Déloroszország területe tatár uralom alatt áll, teljesen megfelelő. DLUGOSZ megcáfolhatatlan tanu a mellett, hogy az ő idejében, a XV. sz.-ban a tatárok a *Don* *Edül*nek hívták, s ez alapon feltehetjük, hogy *Edül* a *Don* tatár neve a XIII. sz. közepétől, tehát a dél-oroszországi tatár uralom idejétől. Ha pedig tatárul *Edül* a *Don*, akkor az ugyanazon korbeli magyar krónikák *Don id est Etül*-je sem tévedés. Hogy a IX—X. sz.-i. magyar *Etül* (alakv. *Etel*, *Etül*, l. KONST. PORPHYR., ANON.) melyik dél-oroszországi folyó neve, arra DLUGOSZ adata semmiféle bizonyítékkal nem szolgál.

MELICH JÁNOS.

Kulan és Szoltán. MELICH: „A honfoglaláskori Magyarország“ c. munkájában (MNYK. 6 : 40) bebizonyítja a Bécsi Képes Kr. és a Dubnici Kr. szerint Erdélyben szereplő *Kulán* és *Szoltán* nevének török eredetét. A LIGETI-től említett (KCSA. I, 420) mong. *Kulan Khatunon* kívül még a következő adatok bizonyíthatják a kérdéses neveknek a törökségben elterjedt voltát. A ferghanai kipcsakok egyik alosztálya a XVIII—XIX. században *Kulan* (NALIVKIN, Hist. du Khanat de Khokand, trad. Dozon. p. 190). *Kulan* az özbekek egyik elanja is (VÁMBÉRY, Travels in Central Asia 345—6). Személynevekben: „*Kulan Ba'atur*, un chef mongol“ (BLOCHET, Introduction à l'histoire des mongols de Fadlallah Rashîd-ed-Dîn 291—2); Egy *Kulambajev* < *Kulan-baj* nevű gazdag kurgizről 1870-ben esik szó (Zapiski Orenbg. Otd. Imp. Russk. Geogr. Obšč. 137 kk.). Az $n > m$ fejlődés török személynevekben is egészen közönséges, rákövetkező bilabiális mássalhangzó előtt. Pl. kirg. *Toksombai*, *Alčymbai* kurgánnevek a Žeti su vidékén a Balxaš-tótól d. (Peterm. Mitt. Ergh. 43. karte). Szerepel MAGNICKIJ személynévjegyzékében is (IOAK XXI). Végül Keletturkesztánban sok helynévben szerepel a *kulan* szó, ezek azonban nem személynévi eredetűek (Southern Tibet IX. Index 78). Mint városnevet említi BARTHOLD (Turkestan v ep. mong. našestvija 525). Uo. (492) egy steppe neve *Kulan-bašy*.

„*Soltan* ein Männername“ PRÖHLE, Balkarische Studien (KSz. XV, 253). „*Solthân-châh* (ben Qâverd) 2e prince seldjôukide du Kermân“ 1072/73—1083/84. QAZVÎNÎ, Târîx-i Guzîdê, ed. GANTIN. Paris, 1903. p. 325). *Sultan-baj* egy tó neve a belebeji kerületben a baškírok földjén; *Sultan-bajeva* uo. egy hegy neve (Ethnogr. XIII, 168—9). Mindkettő föltétlenül személynévi eredetű, amiről az idézett közlemény (MUNKÁCSI BERNÁT, Baskir helynevek) futólagos áttekintése is meggyőz bennünket. Mint törzsnév (szintén valószínűleg személynévi eredetű) is előfordul. Az 1762-ből való nagy kínai történeti és földrajzi forrásmunka, a *Hsi-yü-t'u-chih* szerint (Southern Tibet VIII. 381) a burutok (karakirgizek mongol neve) egyik törzse Kaštar vidékén: *Sultan*.

Karcag. A magy. *Karcag* helynév és a korábbi személynév török eredetét illetően NÉMETH GYULA írt 1922-ben (MNY. XVIII, 125—7). A törökségből még a következő adatokat idézem: *Karsak-Beî* helynév (személynévi eredetű), az Ural és Emba torkolatai között (P. M. 1901: Taf. 9.); *Karsak* szn. MAGNICKIJ jegyzékében (i. h. 50); *Karsak-baš* helynév Orenburgtól d. az Ilek folyóhoz közel.

Van ilyen nevű falu az Árpád-korban Magyarországon is. 1242-ben